

7. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г. Шевченко ; текстол. підготов. та прим. С. Гальченка. – К. : Національний книжковий проєкт, 2011. – 816 с.
8. Козій Д. Ідея «праведного закону» у Шевченка / Д. Козій // Сучасність. – 1976. – Ч. 3 (183). – С. 42–54.
9. Мироненко О.М. Історія вчень про державу і право : навч. посібник / О.М. Мироненко, В.П. Горбатенко. – К. : Академія, 2010. – 456 с.
10. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 2004. – Т. 6: Т–Я. – 768 с.
11. Брайнін Я. Критика законності царської Росії в творах Т.Г. Шевченка / Я. Брайнін // Радянське право. – 1964. – № 6. – С. 20–25.
12. Барка В. Правда Кобзаря / В. Барка. – Нью-Йорк : Пролог, 1961. – 289 с.
13. Салтовський О.І. Концепції української державності в історії вітчизняної політичної думки (від витоків до початку ХХ сторіччя) : [монографія] / О.І. Салтовський. – К. : ПАРАПАН, 2002. – 396 с.
14. Скакун О.Ф. Прогресивна політико-правова думка на Україні (ІХ ст. – 1917 р.) : навч. посібник / О.Ф. Скакун. – К. : НМК ВО, 1990. – 88 с.
15. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : [монографія] / С.П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
16. Грищенко А.В. Правовий закон: питання теорії та практики в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень» / А.В. Грищенко. – К., 2002. – 18 с.
17. Конєва Н.В. Правовий закон: теоретико-методологічна характеристика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 – «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових вчень» / Н.В. Конєва. – К., 2014. – 20 с.

УДК 340.1

РЕЛІГІЙНО-НОРМАТИВНІ ОБМЕЖЕННЯ ЯК ЗАСОБИ ВПЛИВУ У МЕХАНІЗМІ РЕЛІГІЙНО-НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ВІДНОСИН

RELIGIOUS AND LEGAL RESTRICTIONS AS A MEANS IN THE MECHANISM OF RELIGIOUS AND STANDARD ADJUSTMENT RELIGIOUS RELATIONS

Міма І.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Криворізького факультету
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Статтю присвячено розкриттю такої загальнотеоретичної правової категорії як релігійно-нормативні обмеження. Проаналізовано сутність релігійно-нормативних обмежень як засобів впливу на регулювання релігійних відносин у механізмі соціально-нормативного регулювання суспільних відносин, метою яких є забезпечення загального розвитку й функціонування соціальної системи та врегулювання релігійних конфліктів. Дослідивши релігійно-нормативні обмеження як певні релігійно-нормативні факти, автор з'ясовує, що релігійно-нормативні обмеження зумовлюються структурою та змістом релігійних норм.

Ключові слова: релігійна норма, релігійні відносини, релігійно-нормативні обмеження, правова система, механізм релігійно-нормативного регулювання.

Статья посвящена раскрытию такой общетеоретической правовой категории как религиозные нормы. Проанализирована сущность религиозно-нормативных ограничений как средств влияния на регулирование религиозных отношений в механизме социально-нормативного регулирования общественных отношений, целью которых является обеспечение общего развития и функционирования социальной системы и урегулирования религиозных конфликтов. Исследовав религиозно-нормативные ограничения как религиозно-нормативные факты, автор устанавливает, что религиозно-нормативные ограничения определяются структурой и содержанием религиозных норм.

Ключевые слова: религиозная норма, религиозные отношения, религиозно-нормативные ограничения, правовая система, механизм религиозно-нормативного регулирования.

The article is devoted to such general theoretical legal category as religious norms. The essence of religious and legal restrictions as a means of influencing the regulation of religious relations in the mechanism of social and normative regulation of social relations in order to ensure overall development and functioning of the social system and settling religious disputes. Examining the religious and regulatory restrictions as certain religious and normative facts, the author found that religious and normative constraints determined by the structure and content of religious norms.

Key words: religious rule, religious relations, religious and regulatory issues, legal system, religious and mechanism of regulatory.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суспільства пов'язується з підвищенням регулятивного впливу релігійних норм у механізмі соціально-нормативного регулювання суспільних відносин та гарантування дотримання релігійних прав у процесі досягнення релігійних інтересів. У цьому аспекті

актуальним є дослідження засобів релігійно-нормативного впливу на поведінку віруючих, чим визначається сутність дії релігійних норм. Різні релігійні відносини віруючих потребують регулювання саме релігійними нормами з метою вирішення конфліктів у суспільстві. При цьому релігійні норми стають засобами здійснення соціально-нормативного контролю, використовуючи своєрідні інструменти – засоби релігійно-нормативного впливу на релігійні відносини: релігійно-нормативні стимули та релігійно-нормативні обмеження.

Стан дослідження. На сьогодні стан дослідження природи, сутності й функціонального призначення релігійних норм, а отже – й релігійно-нормативних обмежень як правових категорій у сучасній юриспруденції має фрагментарний характер. Окремі аспекти прояву цих категорій були предметом дослідження С. Алексєєва, В. Дудченко, О. Малько, Н. Оніщенко, О. Скакун, Н. Пархоменко, Т. Тарахонич, Ю. Шемшученко [1] та інші. Однак комплексного дослідження релігійно-нормативні обмеження як засоби впливу в механізмі релігійно-нормативного регулювання релігійних відносин не набули. З огляду на зазначене, **метою статті** є подальша теоретична розробка сутності релігійно-нормативних обмежень.

Виклад основного матеріалу. Людське суспільство, як і будь-яка інша складна система, може нормально функціонувати й розвиватися лише на основі певних правил, з-поміж яких обирається один із багатьох можливих варіантів поведінки того або іншого суб'єкта. Релігійна поведінка людини має вираження в актах, тобто в діях – діяльності чи бездіяльності. Протягом свого розвитку суспільство виробило широку систему релігійно-нормативних засобів і способів регламентації релігійної поведінки віруючих. Релігійна поведінка має комунікативне спрямування, певний зміст, що співвідноситься з існуючими соціальними цінностями. Різні акти релігійної поведінки (внутрішні й зовнішні) складаються в релігійні відносини, які можуть мати матеріальний і духовний характер, бути випадковими та закономірними, індивідуальними та груповими (колективними).

Релігійно-нормативні засоби беруть участь у релігійно-нормативному регулюванні та релігійно-нормативному впливі. Якщо релігійно-нормативне регулювання зазвичай визначає вплив усієї системи релігійно-нормативних засобів на релігійні відносини з метою їх впорядкування, то релігійно-нормативний вплив – процес впливу релігійних норм на релігійні відносини, свідомість і поведінку віруючих [2, с. 625]. Предметом релігійно-нормативного регулювання є релігійні відносини, які правовими нормами не регулюються. Якщо релігійно-нормативне регулювання пов'язане зі встановленням конкретних релігійних прав та обов'язків суб'єктів релігійних відносин, із прямими приписами про належне й можливе, то релігійно-нормативний вплив – не завжди. Якщо перше означає втілення приписів релігійних норм через релігійні відносини, то друге – не обов'язково. Зазначимо, що якщо релігійно-нормативне регулювання здійснюється за допомогою ви-

ключно нормативних засобів, то релігійно-нормативний вплив – за допомогою як нормативних, так і не нормативних (ідеологічних, психологічних тощо) механізмів. Нормативне регулювання здійснюється на підставі норм, під якими розуміють різні легітимно об'єктивовані правила поведінки загального й індивідуального характеру. Значення релігійно-нормативного регулювання релігійних відносин набуває особливої актуальності у зв'язку з підвищенням вагомості релігійних норм як різновиду соціальних у регулюванні суспільних відносин.

Задля регулювання релігійної поведінки людей та їх об'єднань у суспільстві формуються певні правила поведінки, котрі орієнтують на досягнення тієї чи іншої мети. Правила, що покликані регулювати релігійне життя суспільства, забезпечувати в ньому бажаний релігійний порядок і стабільність, називають релігійними нормами. З метою досягнення узгодженості у релігійній поведінці всіх суб'єктів релігійних відносин здійснюється релігійно-нормативне регулювання, тобто цілеспрямований вплив релігійних норм на поведінку віруючих, через дію яких впорядковується релігійна поведінка [3, с. 69; 4, с. 37-44; 5, с. 94]. До засобів релігійно-нормативного регулювання відносять, перш за все, релігійні норми – норми, які постають приписами та зразками, моделями поведінки в релігійних відносинах [6, с. 271]. Адже саме з релігійних норм, їх змісту починається релігійно-нормативний вплив на релігійні відносини. Підкреслимо, що ефективність релігійно-нормативного регулювання залежить від того, наскільки правильно релігійні норми враховують закономірності суспільних відносин, що регулюються.

Релігійні норми постають як вихідна нормативна база для релігійно-нормативного регулювання, оскільки містять модель необхідної поведінки, сформульованої у диспозиції релігійних норм. Регулюючий вплив релігійних норм на суспільні відносини полягає у тому, що вони конструюють модель обов'язкової або дозволеної поведінки різних суб'єктів цих відносин. Це знаходить своє вираження в наданні одним суб'єктам суспільних відносин певних прав та в покладанні на інших певних обов'язків, пов'язуючи їх тим самим взаємними правами й обов'язками. При цьому можливості релігійних норм у регулюванні суспільних відносин не свавільні і не безмежні.

Релігійні норми містять у своєму змісті релігійно-нормативні обмеження, що є засобом регуляції взаємовідносин індивідів, соціальних груп, усього суспільства в цілому, вони виступають соціальною цінністю. Релігійно-нормативні обмеження встановлюють вимоги до поведінки віруючих у суспільстві, здійснюють регулятивний вплив на їх взаємні відносини й поведінку з мирянами, за допомогою властивих релігійним нормам специфічних методів, виявляючи тим самим імперативний характер. При цьому треба враховувати, що з точки зору механізму дії релігійно-нормативні обмеження є необхідним та важливим інструментом підтримки і збереження релігійного порядку в суспільстві. Визначаючи пове-

дінку віруючих і діяльність релігійних організацій, релігійно-нормативні обмеження впливають на суспільні відносини, а з іншого боку, конфесійні організації активно впливають на формування релігійних уявлень, норм, релігійно-нормативних обмежень, стимулів, заохочень та поведінку людей, їх стосунки.

Розглядаючи релігійно-нормативні обмеження як правову категорію необхідно звернути увагу на наступні аспекти:

1) релігійно-нормативне обмеження постає як зовнішній фактор впливу на релігійні інтереси суб'єктів релігійних відносин [7, с. 363]. Основу релігійно-нормативного обмеження складає взаємозв'язок між зовнішніми релігійно-нормативними умовами та внутрішньою структурою особистості;

2) релігійно-нормативне обмеження є інформаційно-спрямованим, тобто таким, що має на меті свідомий вплив на поведінку віруючого з метою її зміни [8, с. 149]. Зазначимо, що для впорядкування релігійних відносин, забезпечення повноцінного їх функціонування встановлюються релігійно-нормативні обмеження, які набувають ознак стримуючих факторів;

3) на суб'єктивно-психологічному рівні релігійно-нормативні обмеження є негативними засобами, які не містять позитивних аспектів впливу (наприклад, релігійні харчові заборони, обов'язок утримання від певних дій, заходи релігійного покарання тощо) [9, с. 102-103]. Проте релігійно-нормативні обмеження, виконуючи негативну мотивацію щодо власних інтересів суб'єкта релігійних відносин, є необхідними засобами впливу на релігійні інтереси суспільства в цілому та на релігійні інтереси певних віруючих, адже спрямовуються на забезпечення релігійно корисних цілей з метою врегулювання чи недопущення релігійного конфлікту;

4) релігійно-нормативні засоби впливу на релігійні відносини, такі як релігійні покарання, релігійні заборони, обов'язки, призупинення, які закріплюються в релігійних нормах, набувають нормативно обмежуючого значення.

Релігійно-нормативні обмеження як соціально-правове явище та загальнотеоретична категорія мають такі ознаки:

1) пов'язані з негативними умовами здійснення власних релігійних інтересів суб'єкта релігійних відносин через спрямування їх на утримання та одночасне задоволення релігійних інтересів протилежної сторони та релігійних інтересів суспільства з метою їх охорони й захисту;

2) містять зменшення обсягу можливостей реалізації релігійної свободи та прав віруючого, які досягаються через використання релігійних заборон, обов'язків чи покарання (наприклад, харчові заборони або відлучення від церкви);

3) є негативною нормативною мотивацією певної релігійної поведінки [10, с. 161];

4) основним призначенням є зменшення негативної активності суб'єкта релігійних відносин;

5) спрямовані на захист релігійних інтересів суспільства, а також врегулювання чи недопущення релігійного конфлікту.

Релігійно-нормативні обмеження як загально-теоретичну категорію необхідно розглядати через систему виключень із релігійно-нормативного статусу віруючого, які мають превентивний характер та сприяють уникненню негативних наслідків від поведінки суб'єктів релігійних відносин [11, с. 24].

Релігійно-нормативні обмеження впливають на поведінку віруючого не лише опосередковано через обмеження релігійних суб'єктивних прав, а й безпосередньо, наприклад, через погрозу застосування покарання, що міститься в санкції релігійної норми. Так, релігійно-нормативні обмеження впливають на релігійну свободу віруючого та процес задоволення ним релігійних інтересів.

Релігійно-нормативні обмеження як певні релігійно-нормативні факти, що зумовлюють релігійно-нормативні наслідки конкретної поведінки та визначають стримуючі обставини, передбачені гіпотезою релігійної норми; релігійні обов'язки та зборони як чітке релігійне правило поведінки суб'єкта релігійних відносин передбачаються диспозицією релігійної норми, а покарання характеризуються санкцією релігійної норми.

Релігійно-нормативні обов'язки як варіант необхідної релігійної поведінки стримують зобов'язаного суб'єкта від вчинення певних релігійних дій, спрямованих на задоволення власних релігійних потреб, із метою забезпечення можливості діяти в інтересах уповноваженого суб'єкта релігійних відносин [12, с. 621]. Особливістю релігійно-нормативних обов'язків є те, що вони дозволяють суб'єкту релігійних відносин діяти в чітко вказаний релігійною нормою спосіб. Тобто відбувається утримання суб'єкта релігійних відносин від вчинення дій, що суперечать релігійному припису, спонукаючи тим самим до правомірної поведінки.

Призупинення як різновид релігійно-нормативного обмеження є тимчасовою заборonoю щодо можливості використання суб'єктами внутрішньоцерковних відносин належних їм функціональних обов'язків у сфері адміністративно-організаційного впорядкування та врегулювання конфесійних відносин.

Релігійно-нормативні обмеження у вигляді заборон є стримуючими релігійними засобами впливу на релігійні відносини, які під загрозою застосування релігійної відповідальності здатні запобігти небажаним діям, що порушують релігійний припис, завдаючи шкоди як суб'єктам релігійних відносин, так і релігійним інтересам суспільства [13, с. 90]. Заборони необхідно розглядати як пасивні обов'язки, тобто встановлюючи релігійні заборони на здійснення певних релігійних дій, релігійна норма покладає обов'язок на суб'єкта релігійних відносин утримуватись від заборонених дій із метою реалізації релігійних інтересів протилежної сторони релігійних відносин.

Релігійна норма через санкцію встановлює різні види релігійного покарання, що є значимим релігійно-нормативно обмежуючим засобом. Релігійно-нормативні покарання необхідно розглядати як форму та засіб релігійно-нормативного осуду винної,

релігійно протиправної поведінки, в результаті якої суб'єкт несе певні нормативно-визначені релігійно обов'язкові обмеження або позбавляється можливості реалізації релігійного права з метою досягнення релігійного інтересу.

Релігійно-нормативні обмеження як засоби впливу в механізмі релігійно-нормативного регулювання релігійних відносин мають на меті наступне:

1) забезпечення загального розвитку й функціонування соціальної системи та її структурних підрозділів [14, с. 53]. Тобто релігійно-нормативні обмеження як визнані установлення необхідні для організації і впорядкування релігійних відносин у суспільстві з метою недопущення чи вирішення релігійних конфліктів;

2) зменшення проявів свавілля або обмеження реалізації суб'єктивних релігійних права та зловживань ними у сфері досягнення віруючими релігійних інтересів, потреб чи відправлення релігійних обрядів.

Релігійно-нормативні обмеження через основні напрями релігійного впливу релігійно-нормативних засобів на релігійні інтереси віруючих передбачають створення умов для задоволення релігійних інтересів суб'єктів релігійних відносин та охорону й захист суспільних інтересів із метою перешкоджання

прояву релігійних конфліктів на внутрішньоконфесійному рівні та антирелігійній активності в суспільстві в цілому.

Необхідність існування релігійно-нормативних обмежень складає основу їх функціонального призначення та регулятивного впливу на релігійні відносини в суспільстві, проте вони мають бути не провідними засобами релігійно-нормативного впливу, а необхідними, допоміжними, в тісному взаємозв'язку з релігійно-нормативними стимулами. Релігійно-нормативні обмеження, що передбачаються приписом релігійної норми, мають позитивно впливати на охорону й захист релігійних інтересів суб'єктів релігійних відносин та суспільства в цілому.

Висновки. З огляду на означену природу релігійно-нормативного обмеження маємо можливість стверджувати, що *релігійно-нормативні обмеження – це закріплені в релігійних нормах утримання суб'єкта релігійних відносин від порушення релігійно-нормативного припису з метою задоволення релігійного інтересу іншого віруючого, захисту суспільних релігійних інтересів та врегулювання чи недопущення релігійного конфлікту в цілому.* Релігійно-нормативні обмеження є певними межами, в яких має діяти суб'єкт релігійних відносин, не порушуючи релігійні права та інтереси інших суб'єктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Алексеев С.С. Теория государства и права : учебник [для юрид. вузов и фак.] / С.С. Алексеев, С.И. Архипов, В.М. Корельский. – М. : Норма – Инфра-М, 1997. – 570 с.; Дудченко В.В. Традиція правового плюралізму: західна та східна інтерпретація : дис. д-ра юрид. наук : 12.00.01 / В.В. Дудченко ; ОНЮА. – Одеса, 2007. – 394 с.; Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / В.С. Журавський, О.Л. Копиленко, С.В. Бобровник та ін. ; за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 685 с.; Скакун О.Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс) : учебник / О.Ф. Скакун. – Х. : Эспада, 2005. – 776 с.; Матузов Н.И. Теория государства и права : курс лекций / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 776 с.
2. Теория государства и права : курс лекций / М.И. Байтин, Ф.А. Григорьев, И.М. Зайцев и др. ; под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 2004. – 672 с.
3. Казимирчук В.П. Право и социология / В.П. Казимирчук. – М. : Юридическая литература, 1973. – 202 с.
4. Казимирчук В.П. Социальный механизм действия права / В.П. Казимирчук // Советское государство и право. – 1970. – № 10. – С. 37–44.
5. Лапаева В.В. Конкретно-социологические исследования в праве / В.В. Лапаева. – М. : Юридическая литература, 1987. – 198 с.
6. Малько А.В. Теория государства и права / А.В. Малько. – М. : КноРус, 2006. – 400 с.
7. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права : учеб. пособие [для студ. вузов, обуч. по спец. «Юриспруденция»] / М.Н. Марченко. – М. : ТК Велби, 2006. – 655 с.
8. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве / А.В. Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2004. – 256 с.
9. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве (теоретико-информационный аспект) : дис. на соиск. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория государства и права, история политических и правовых учений» / А.В. Малько. – М., 2007. – 362 с.
10. Бобровник С.В. Компромiс i конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу : монографія / С.В. Бобровник. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2011. – 384 с.
11. Косович В. Правовий вплив та правове регулювання: критерії розмежування / В. Косович // Вісник Львівського університету. – 2008. – Вип. 46. – С. 21–25.
12. Поляков А.В. Общая теория права: проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода : курс лекций / А.В. Поляков. – СПб. : Издательский дом С.-Петербургского ин-та, 2004. – 864 с.
13. Мельник О.М. Визначеність методу правового регулювання як необхідна умова його ефективності в умовах трансформації суспільних відносин / О.М. Мельник // Державно-правове регулювання в умовах трансформації суспільних відносин / за заг. ред. Ю.Л. Бошицького. – К. : Юридична думка, 2009. – 536 с.
14. Денисова А.М. Правові обмеження: поняття, види, функції / А. Денисова // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 2. – С. 51–55.